

Toespraak bij de uitreiking Prijs van de Kritiek
aan de Nederlandse theater en dans productiehuizen
Frascati, 22 november 2011

We doen aan mensen door Marijke Hoogenboom

Toen ik gevraagd werd om hier vandaag te spreken was ik oprecht vereerd en uiteraard vastberaden om bij te dragen aan de goede zaak. Want, zo had Dennis Meijer (Het Lab) geroepen, we gaan hier niet de kaalslag bezweren, geen ellende - dit is het moment om over het slagveld heen te stappen, om ons nog eens goed te herinneren aan onze kwaliteiten, om woorden te geven aan wat ons verfijnd systeem van talentontwikkeling heeft voortgebracht, om de oogst op te rapen, veilig te stellen voor die onzekere toekomst. En vervolgens: of ik dat vanuit het perspectief van het kunstonderwijs zou willen gaan doen. Ja zeker.

Maar een dag later deed ik het in mijn broek. Ik wist bij god niet wat ik moest zeggen. En iedere zin die in mij opkwam, iedere gedachte, ging gepaard met een bittere bijmaak, met mijn eigen verwarring, met kwetsbaarheid, met de pijnlijke desillusie over waar ons werk van de voorbije jaren en waar onze goede bedoelingen toe hebben geleid. Deze laudatio voelt als mijn eigen een exitgesprek. Exit en Re-enter. Zoals het Duitse (door Frascati geproduceerde) collectief andcompany&Co. zou zeggen.

Laten we er geen misverstand over bestaan. De Prijs van de Kritiek aan alle Nederlandse Productiehuizen is een geweldige herkenning van het werk en de zorgvuldige ontwikkeling van vele jaren, en van jullie onnavolgbare betrokkenheid bij meerdere generaties eigengereide, ijzersterke dans-, muziek- en theatermakers. De rijkdom en de enorme diversiteit van het Nederlandse podiumkunstenlandschap is schatplichtig aan de productiehuizen, en ik kan alleen maar hopen dat gemeentes en regio's, kernpunten en topinstellingen, die nu zo bepalend zijn, hiervan zullen getuigen. Maar toch schuilt voor mij in deze prijs ook een waarschuwing: hij is geen onderscheiding voor het verleden, en zeker geen compensatie voor de vernietigende situatie die voor vele productiehuizen is ontstaan. Ik kan en wil de prijs enkel op de toekomst projecteren. Hij mag ons niet gerust stellen, hij moet ons wakker schudden, om de eigen werking – omwille van de toekomst – kritisch te bezien.

Mijn noodzaak om een pas op de plaats te maken, om proberen scherp te zijn, je niet te laten verleiden om door te hollen en meteen weer over te gaan naar de volgende agenda is groter dan ooit. Ongeacht dat de omstandigheden het volstrekt onmogelijk maken om daar de tijd voor uit te trekken. Vergis je niet: ook in het onderwijs voelen wij de hete adem in onze nek. En dat gaat voorbij aan de discussie rond aantallen, sois. Op het spel staat de fundamentele vraag of scholen überhaupt nog een plek voor de emancipatie van burgers en kunstenaars zijn, of direct gekoppeld moeten worden aan de bruikbaarheid voor de markt, en zodoende hun onafhankelijkheid, of de potentie van enige onvoorspelbaarheid kwijt raken.

Dus laat ik beginnen om de productiehuizen niet meteen in de naam van 'het' kunstonderwijs toe te spreken, ook niet in de naam van de Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten, waar ik aan verbonden ben, maar gewoon vanuit mijn eigen geschiedenis.

Ik ben al in '95 voor het eerst bij het kunstonderwijs betrokken geweest. Ik ben daar niet voor opgeleid. Ik ben een van die mensen die volstrekt spontaan aan het werk zijn gezet om anderen de gelegenheid te geven zich te ontwikkelen. Maar hoe dan, hoe moet je schooltje spelen? Althans, 'schooltje spelen' was een van de kreten die Ritsaert ten Cate voor het toenmalige tweede fase instituut DasArts had bedacht. Vanuit een opzettelijke naïviteit, doen alsof er nooit een school heeft bestaan, als of Ten Cate geen ervaring

had met risicovol produceren, en nog erger: als of er geen omgeving was waar we ons toe zouden moeten verhouden. Ik heb er nog steeds grote bewondering voor dat het Ritsaert is gelukt om zichzelf radicaal voor het blok te zetten, en om beleidsnota's, commissies en netwerken volstrekt naast zich neer te leggen ten behoeve van een nieuw huis. Het was oprecht en enthousiast knutselen. De aanschaf van stoelen, het installeren van de keuken en de komst van een grote tafel was immers tastbaar en zeker inspirerender dan de volgende vergadering. Het enige wat ons interesseerde waren de jonge kunstenaars die gastvrij en onvoorwaardelijk moesten worden ontvangen, alles andere was bijzaak.

Ik haal DasArts niet aan om nog eens een utopisch verhaal te vertellen. Ik haal het aan om mezelf te herinneren aan de schaduwkant van de werkelijke situatie, toen. Een situatie die vandaag ook model kan staan voor politieke wisseltrucs, ons eigen geheugenverlies en de valkuil van vreedzame co-existentie, die ervoor heeft gezorgd dat wij als instellingen enigszins onaangevochten naast elkaar hebben kunnen bestaan. Of anders gezegd: "Met de kennis van nu" ben ik huiverig of we niet weer op het punt staan om zo goed mogelijk mee te bewegen, zonder onze eigen positie te bevragen.

De komst van DasArts en andere tweede fase instituten in de vroege 90er jaren was geenszins onschuldig. Het was in feite de eerste landelijke oefening om het onderwijs steeds meer te stroomlijnen en voor te bereiden op de BA/MA structuur, zoals die nu overal in Europa is ingevoerd en overal moet beantwoorden aan dezelfde standaards. Toen al, hebben wij het homogeniseren van studies aan de ene kant, vrolijk ingeruild voor splinternieuwe instituten aan de andere.

Ongeacht mijn waardering voor alle postacademische instellingen die in die tijd zijn ontstaan - en die nu allemaal om zeep worden geholpen mits zij niet geïntegreerd zijn in de master systematiek - is het een feit, dat niemand uit het veld om deze wisseltruc had gevraagd. Het onderwijs niet, en de beroepspraktijk niet. In tegendeel.

Tegelijkertijd zijn in Nederland als in geen andere cultuur in Europa alternatieven voor de opkomende academia ontstaan, en in alle disciplines tal van mogelijkheden voor onafhankelijke kunstenaars. Waarbij dit bloeiende circuit aan werkplaatsen en productiehuisen zeker de meest traceerbare en duurzame invloed op de ontwikkeling van makers heeft gehad. Tot de dag van vandaag, refereert de internationale theaterwereld aan dit 'Hollands model', en aan de ongekennde inventiviteit en flexibiliteit om voorwaarden direct in respons op het werk van kunstenaars te laten groeien.

Maar ook dat is niets wat wij alleen hebben uitgevonden. Ab Gietelink heeft ooit in een woedende reactie op Rick van der Ploeg's kunstbeleid aan de 'Methode Kassies' herinnert. Het is een pijnlijk gegeven dat de royale steun voor DasArts gepaard ging met de afschaffing van Jan Kassies' Instituut voor Theateronderzoek. Maar evengoed had DasArts voor een groot deel plaats kunnen vinden in de keuken van de Toneelschuur, en uiteraard: de Kremlin van Discordia. Begrijp me goed. Mijn bedoeling is niet om achteraf bekentenissen af te leggen. Maar mijn vraag is wel: weten we nu waar we willen staan? Waarom is het zo moeilijk om zich te herinneren? En hoe borgen wij ons eigen kapitaal - ook dat van de productiehuisen - als de uitverkoop is begonnen?

Schooltje spelen. Ik kan er niet omheen om in deze prille zelfreflectie nog een stapje verder te gaan. De situatie waarin wij, onderwijs en werkveld, in de voorbije jaren hebben kunnen samenwerken, was niet alleen uniek, zij was ook buitengewoon comfortabel. Opleidingen en tweede fase instituten hadden dankzij jullie de luxe om hun blik te beperken. Om dicht bij huis te blijven.

Wij de veilige haven van de meest persoonlijke scholing. Jullie het dwingende perspectief voor iedere afgestudeerde, die het talent en de ambitie had om binnen een op maat gesneden, professionele context te produceren. Wij konden op de samenhang vertrouwen, wij mochten verzekerd zijn van een duidelijk vooruitzicht voor onze

studenten. Ik denk zelfs dat wij jullie tot op zekere hoogte als intermediair hebben misbruikt. We hebben ons gespecialiseerd in het gesprek met elkaar, op het gevaar af dat we de podia, gezelschappen en zeker het publiek op een afstand gingen plaatsen. In die zin heeft de uitstekende werking van de productiehuisen het onderwijs ook altijd vrijwaard om zelf een duidelijkere positie te moeten kiezen. Ten opzicht van de beroepspraktijk, en belangrijker nog: ten opzicht van de maatschappelijke ontwikkelingen in dit land.

Voor mij is het nogal schokkend, dat de hogescholen evenmin voorbereid waren op de bruuske maatregelen van het neoliberale bewind tegen de cultuursector. We zagen het nauwelijks aankomen en we hebben samen met onze studenten nog steeds moeite om de werkelijkheid, het grillige klimaat en het ernstige gebrek aan publiek draagvlak voor kunst en cultuur, onder ogen te zien. Van een instelling met een kritische functie zou je anders moeten verwachten.

Persoonlijk ben ik volop medeplichtig aan een dynamiek waarin wij elkaar - hier in Frascati bijvoorbeeld en daar in de AHK - met grote toewijding hebben willen bevestigen, en in gezamenlijkheid steeds weer, zo goed mogelijk aan nieuw onderwijs- en cultuurbeleid hebben willen beantwoorden. Van werkplaats naar productiehuis, van tweede fase naar master, van master naar lectoraat, en ten slotte van onafhankelijke instituten naar fusies. Met als resultaat dat we ook politiek op elkaar zijn gaan lijken. Ook het kunstonderwijs is inmiddels aardig op weg om in de knel te komen, en om afgerekend te worden op economisch kwantificeerbare bewijslast. Wat levert het op?

Het meest duidelijk wordt het dilemma in het idee van de keten, een tot nu toe door ons allemaal onderschreven logica van verbondenheid en progressie; met de werkplaatsen en productiehuisen als cruciale schakel tussen kop en staart.

Het wegvallen van een groot deel daarvan brengt een interessante verschuiving teweeg. Voor het eerst wordt het onderwijs instrumenteel gekoppeld aan de eindverbruiker en er worden zowel door de Raad voor Cultuur, als ook door OC&W alvast praktische voorstellen gedaan hoe we het veilig stellen van de afname zouden moeten gaan regelen.

No problem. Ik weet zeker, dat wij met de oude en nieuwe experts voor talentontwikkeling prachtige duale masters gaan bouwen. Of beter nog: hogeschooloverstijgende instellingen, tijdelijke academies en door de praktijk aangestuurde onderzoeksprogramma's. Alleen, dit kan voor het onderwijs niet het einde, maar moet tevens het begin van het verhaal zijn. De uitdaging is immers tweeledig. Niet alleen: hoe houden we de keten in stand. Maar ook precies het tegenovergestelde: hoe ontkomen we aan de keten. Niet alleen: hoe voldoen we aan de vraag. Maar ook: hoe komen we tot nieuwe vragen die nog niemand heeft gesteld? Of die juist door mensen worden gesteld die nog nauwelijks in onze theaters aanwezig zijn.

Ik haal graag de componist en muziektheatermaker Heiner Goebbels aan, die in een opmerkelijke publicatie van Theater der Zeit over stadstheaters een pleidooi heeft gehouden voor de toekomstgerichtheid van kunstopleidingen. Hij waarschuwt dat een onderwijsinstelling die zich louter op de actuele arbeidsmarkt richt niet meer het begin van de keten vormt, maar juist het einde, omdat zij bestaande opvattingen (zoals ze door de markt en de podia vandaag gerepresenteerd worden) louter bevestigd en haar innovatiefunctie achterwege laat. Studenten zijn vervolgens verdoemd tot een bekrompen, tijdelijke status quo en worden niet meer in staat gesteld een eigen, andere toekomst van de kunsten vorm te geven.

Het onderwijs heeft, wat mij betreft, in een democratische samenleving meer dan ooit de verplichting om voorbij te gaan aan de waan van de dag en steeds weer te laten zien: dat alles wat is ook anders kan zijn. En precies hierin hebben productiehuisen en opleidingen elkaar, ook na dit laatste, volop gesubsidieerde seizoen, hard nodig. We

zullen elkaar opnieuw vinden, opnieuw versterken, maar we zullen elkaar ook kritischer moeten bevragen en: zo nodig, verschillen gaan bevechten.

Jullie hebben laten zien dat het verlenen van steun en de mogelijkheid om artistieke risico's te nemen onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn. Voor mij werden jullie daarmee een onmisbaar ijkpunt.

Dat juist deze houvast binnenkort op losse schroeven staat is onaanvaardbaar. Voor het onderwijs is de consequentie, dat wij niet langer in de luwte van de productiehuizen kunnen schuilen. Er zit niets anders op, dan de veilige burcht te verlaten en opnieuw verantwoordelijkheid te nemen voor onze plek in de wereld.

Laten we bescheiden zijn. We doen aan mensen. Maar zij zijn het enige en het beste wat wij jullie straks kunnen bieden: onvoorspelbare en strijdvaardige makers. Makers die geen genoegen zullen nemen met het uitgebluste landschap dat ons vandaag wordt voorgeschoteld.